

Van structuur tot evenement in de Afrikaanse geschiedenis*

The Cambridge history of Africa. General editors: J. D. Fage en Roland Oliver.

Volume III: *From c. 1050 to c. 1600*, ed. by Roland Oliver. Cambridge University Press, Cambridge 1977. XIII + 803 blz. £ 20.

Volume IV: *From c. 1600 to c. 1790*, ed. by Richard Gray. Cambridge University Press, Cambridge 1975. XIII + 738 blz. £ 15.

Volume V: *From c. 1790 to c. 1870*, ed. by John E. Flint. Cambridge University Press, Cambridge 1976. XIII + 617 blz. £ 17.50.

Precies 75 jaar geleden verscheen het eerste deel van de *Cambridge Modern History*, kort na de dood van de man die de serie op touw zette, Lord Acton. Hiermee lanceerde de *Cambridge Modern History* een traditie van meesterlijke meerdelige overzichtswerken die allen vrijwel identiek waren wat betreft patroon, opzet en het vermijden van vele voetnoten. Maar de *Cambridge Modern History* heeft in een nog belangrijker opzicht pionierswerk verricht: de oorspronkelijke uitgave was een duidelijk voorbeeld van de nieuwe rijpheid der historiografie in Groot Brittannië, waar de eerste generatie professionele historici de in Duitsland en later in Frankrijk ontwikkelde methoden toepasten. Zo gaven de Cambridge series over het algemeen de 'stroom der gebeurtenissen' weer, al waren de beste bijdragen veel meer dan alleen voorbeelden van 'l'histoire événementielle'. Lord Acton zelf en zijn collega's streefden altijd een bredere doelstelling na. In de inleiding tot het eerste deel spreekt men dan ook de hoop uit dat het verzamelde werk zal bestaan uit 'a narrative which is not a mere string of episodes but displays a continuous development'.¹

Door het verschijnen van de *Cambridge History of Africa* – de vijftiende onderserie – werd in zekere zin de traditie der geschiedschrijving over het 'donkere kontinent' ingewijd, zoals de *Cambridge Modern History* aangetoond had dat de Britse geschiedschrijving tot bloei was gekomen. Twintig jaar geleden verzocht de Cambridge University Press Roland Oliver en John Fage om een dergelijke serie te redigeren. Zij achtten dit initiatief echter voorbarig en spoorden de Cambridge University Press aan tot uitgave van de *Journal of African History*, een tot op heden leidinggevend tijdschrift op dit gebied. Aan het eind van de zestiger jaren, toen er, mede ten gevolge van de politieke onafhankelijkheid steeds meer werken over Afrikaanse geschiedenis verschenen, besloot men dat de tijd rijp was voor een meer ambitieuze onderneming.² Zo zijn de eerste drie delen (delen III, IV en V van de acht beraamde delen) van de *Cambridge History of Africa* verschenen, die de periode van ca. 1000 A.D. tot circa 1870 behandelen.

Twintig jaar geleden zou een dergelijk omvangrijk werk, bestaande uit 1855 pagina's, exclusief bibliografieën en indices van hoge wetenschappelijke kwaliteit, een te hoog gegre-

* Mijn dank gaat uit naar mevrouw M. M. van der Loon voor het vertalen van dit artikel.

¹ A. W. Ward, G. W. Prothero en S. Leathes (eds.), *The Cambridge Modern History*, 13 vols. (Cambridge 1902 - 1911) I, v.

² J. D. Fage en Roland Oliver, 'Preface', *The Cambridge History of Africa* IV, xi - xii.

pen onderneming hebben geleken; men had zich niet anders kunnen voorstellen dan dat de auteurs, vanwege gebrek aan informatie, hun toevlucht zouden nemen tot langdradige formuleringen of wilde speculatie. Nu is de situatie echter geheel anders: men vindt weliswaar, zoals bij elke geschiedschrijving, in de *Cambridge History of Africa* stellingen die niet bewezen kunnen worden, maar het grootste aantal stellingen is wél wetenschappelijk verantwoord. Langdradigheid is zelfs zo ver te zoeken dat sommige, vooral negentiende-eeuwse, onderwerpen slechts zijdelings aandacht gekregen hebben. Zo is bestudering van de hele kuststreek van West-Afrika vóór 1870 achterwege gebleven, met uitzondering van de koloniën van vrijgelaten slaven zoals Liberia en Sierra Leone. Ook zou men, bij het lezen van de *Cambridge History*, de indruk kunnen krijgen dat er weinig of niets bekend is van de geschiedenis van wat nu Ghana heet; men hoeft echter slechts de werken van Ivor Wilks of van Ghanese historici als Arhin of Adu Boahen ter hand te nemen om te beseffen dat dit onderwerp in de *Cambridge history* bijzonder onvolledig behandeld is, een merkwaardig staaltje van redactionele politiek.³

Wat de negentiende eeuw betreft, toen de Europeanen in de meeste delen van het kontinent door begonnen te dringen en er hun reisverhalen over schreven, is het niet moeilijk om een samenhangend geschiedverhaal te schrijven. De historicus moet er natuurlijk wel rekening mee houden dat verslagen, geschreven door buitenstaanders, bijna nooit vat krijgen op de ingewikkelde inheemse kultuur. Voor het noordelijk deel van Afrika, waar de invloed van Islam en Christendom vanouds sterk was en daarom een lange literaire traditie voor de historicus, daar zij grotendeels bestaan uit kronieken en niet uit archiefmateriaal zoals hij dat kent. Op een paar uitzonderingen na zijn deze kronieken nog niet uitgegeven op wetenschappelijk verantwoorde wijze, volgens criteria die bijvoorbeeld Europese mediaevisten reeds lang hanteren. Niettemin bestaan de bronnen, die reeds door vele historici bestudeerd zijn en die zonder twijfel steeds zullen dienen om onze kennis van een lang historisch tijdperk uit te breiden. De schat aan gegevens over toverkunst en cabalistisch geloof in de kronieken zou een toekomstige Hausa tegenhanger van Keith Thomas nog jaren kunnen bezig houden. Echter, voor de beboste streken van West- en Midden-Afrika, het binnenland van Oost-Afrika en de gehele streek ten zuiden daarvan (met uitzondering van gebieden waar de Portugezen reeds lang contacten mee onderhielden, zoals het koninkrijk Kongo⁴ en het Zambezi-dal) is de geschiedschrijving afhankelijk van archeologische gegevens, vruchten van taalkundig en antropologisch onderzoek en 'orale traditie'.

Op het eerste gezicht lijken deze vier 'hulpwetenschappen' onvoldoende houvast te verschaffen voor een goed gefundeerd geschiedverhaal. Wijlen David Clarke analyseerde het nut van de archeologie aldus:

'It is [the] attempt to convey smooth historical narrative as the essence of prehistoric studies, in the total absence of the record appropriate to that art and in the presence of records of a quite peculiar nature – the artefacts, which we may view as "counterfeit" history. The expression of archeological results may call for nicely written historical narrative but this is a matter of choosing one particular vehicle to convey results obtained by quite alien methods. The danger of historical narrative as a vehicle for archaeological results is that it pleases by virtue of its smooth coverage and apparent finality, whilst the data on which it is based is [sic] never comprehensive, never capable of supporting but one interpretation and rests on complex probabilities. Archaeological data is [sic] not historical data and consequently archaeology is not history'.⁵

Historici zullen ongetwijfeld tegenwerpen dat Clarke de betrouwbaarheid van historische

³ Ivor Wilks, *Asante in the nineteenth century: the structure and evolution of a political order*, Cambridge 1975; K. Arhin, 'The structure of Greater Ashanti (1700-1824)', *Journal of African History (JAH)* 8 (1967) 65-85 en 'The financing of Ashanti expansion (1700-1820)', *Africa* 37 (1967) 283-91; A. A. Boahen, 'Politics in Ghana, 1800-1874', in J. F. A. Ajayi en M. Crowder (eds.), *A history of West Africa*, 2 vols (Londen, 1971-4) II.

⁴ Bij een grote brand aan het eind van de vorige eeuw zijn alle archiefstukken van het Koninkrijk Kongo vernietigd, een der grootste rampen voor de Afrikaanse geschiedschrijving. Zie *Cambridge History of Africa* V, 261.

⁵ David L. Clarke, *Analytical Archaeology* (Londen 1968) 12.

gegevens schromelijk overschatte. Men moet het echter met hem eens zijn dat de opgravingen van een archeoloog zelden een geloofwaardig geschiedverhaal opleveren.

Op dezelfde wijze kan de linguïstiek hoogstens als hulpmiddel tot de geschiedbeoefening fungeren, om aan te tonen hoe verschillende volken met elkaar verwant zijn, en mogelijk ook om informatie te verschaffen over bijvoorbeeld hun gewassen en technieken. Want in de eerste plaats zijn structurele veranderingen binnen de talen millenia durende processen, en in de tweede plaats geeft de studie van leenwoorden of 'cognaten' een onvolledig beeld van veranderingen in de techniek.⁶

Wat de derde 'hulpwetenschap' betreft kan men er op wijzen hoe gevaarlijk het is om antropologisch materiaal in het verleden te projecteren: het is immers vaak onmogelijk om historische veranderingen waar te nemen in het 'statische' maatschappijbeeld van de antropoloog.

Volgens de regels der eliminatie zou de beoefenaar van de Afrikaanse geschiedenis dus aangewezen zijn op orale traditie om een historisch raamwerk voor duizend jaar Afrikaanse geschiedenis te verschaffen. Immers het grootste gedeelte der orale traditie wordt een historicus op veldonderzoek medegedeeld in de vorm van een verhaal. Als men de ervaring en de technieken mist om dit soort materiaal te evalueren, is men geneigd te menen dat de beoefenaars der Afrikaanse geschiedenis hier al te veel gewicht aan hechten. Maar al hebben genoemde historici niet al hun vooroordelen en onzekerheden kunnen elimineren, toch hebben de betogen die zij op dit soort materiaal baseren een indrukwekkend hoge graad van waarschijnlijkheid, zeker wat de periode na ca 1750 betreft.⁷ Pas als zij proberen om verder in het verleden door te dringen poneren zij soms nogal vergezochte stellingen. Evenzo rijzen er moeilijkheden als zij trachten om het ontstaan der volken en instituties te begrijpen. Roland Oliver ondervindt dit probleem als hij, in zijn hoofdstuk over de vroege geschiedenis van het gebied tussen de grote meren van Oost Afrika, de 'oerheld' in de alom bekende traditie beschrijft:

'If Kintu and his followers were in any sense historical figures they may have been either Paranilotes or else Bantu frontiersmen reacting to Paranilotic pressure'.⁸

Robin Horton, een antropoloog met veldonderzoek-ervaring in Zuid Nigeria, is zich beter bewust van de moeilijkheid:

'There is a village in the Niger Delta from which I have collected four or five variant oral traditions of origin. The common denominator remaining after mutually exclusive variants have been eliminated is an assertion that the village was founded by seven men who came down from the sky. Enough said, I think'.⁹

Vansina (die als 'oerheld' der traditiesdeskundigen beschouwd kan worden, hoewel er gelukkig over zijn leven minder twijfel bestaat dan over Kintu's leven!) en zijn leerlingen hebben moedige pogingen ondernomen om door middel van de orale traditie een geloofwaardig verhaal over de gebeurtenissen en personen van meer dan twee eeuwen geleden te reconstrueren: echter tevergeefs. De verleiding bestaat dus voor de lezer om grote gedeelten van de delen III en IV van de *Cambridge History of Africa* (die de periode 1050-1790 beslaan) te beschouwen als een betoog dat op loze gissingen gebouwd is. Een lopend geschiedverhaal over het grootste gedeelte van het laatste millennium behoort voor veel gebieden van Afrika inderdaad tot de onwaarschijnlijkheden. Echter, sinds de tijd dat Lord Acton de eerste delen van de *Cambridge Modern History* beraamde, beperken historici zich niet meer tot de

⁶ De waarde van dit soort materiaal wordt aangetoond in bijdragen van Chris Ehret, b.v.: 'Cattle keeping and milking in eastern and southern African history: the linguistic evidence', *Journal of African History* 8 (1967) 1-17; 'Sheep and Central Sudanic peoples in southern Africa', *JAH* 9 (1968) 213-221; en 'Agricultural history in central and southern Africa c. 1000 BC to AD 500', *Transafrican Journal of History* 4 (1974) 1-25.

⁷ Het klassieke naslagwerk is natuurlijk Jan Vansina, *De la Tradition Orale*, Tervuren 1961.

⁸ *Cambridge History of Africa* III, 630. De 'Paranilotes' en de 'Bantu' worden algemeen beschouwd als twee verschillende taalkundige groepen. Het is belangrijk om te weten dat 'Kintu' het gewone Bantu woord voor 'iets' is. Een meer sceptische zienswijze op de beperkingen van geschiedschrijving over deze periode vindt men in Michael Twaddle, 'Towards an Early History of East African Interior', *History in Africa* 2 (1975) 141-184.

⁹ Robin Horton, 'Stateless societies in the history of West Africa', in Ajayi en Crowder, *A history of West Africa* I, 79.

'histoire événementielle'; zij hebben de benadering van conjuncturele en structurele geschiedschrijving ontdekt. Ongetwijfeld is de conjunctuur (middelste van de 'drieënheden') voor de Afrikaanse geschiedenis nog minder tastbaar dan het evenement. Maar de bestaande Afrikaanse bronnen maken bestudering mogelijk van de historische structuur die zo ver teruggaat in de tijd dat een duidelijke kennis van concrete gebeurtenissen bij voorbaat uitgesloten is. Al ontbreekt de kennis van wat er precies gebeurde, toch kan men inzicht krijgen in de regelmaat der gebeurtenissen, de grenzen van het mogelijke en de kern van wat er duidelijk gebeurd moet zijn.

Als historici maatschappijen bestuderen waarvoor zij over veel concrete gegevens beschikken moesten zij meestal de structuur afleiden uit de regelmaat der gegevens. Voor diegenen die zich met Afrika bezighouden is de werkwijze meestal andersom. Hun indruk van de structuren krijgen zij min of meer direct uit de bronnen; hun betoog bestaat uit het constateren van structuurveranderingen. Echter naarmate de gegevens over Afrikaanse geschiedenis meer gaan lijken op 'normale' gegevens, wordt de beschrijving minder structureel. Dit is het geval in deel V van de *Cambridge History of Africa* (1790-1870) waar de auteurs over het algemeen een 'gebruikelijk' geschiedverhaal hebben geschreven (in die gevallen waar zij zich niet beperkt hebben tot interpretatieve essays, die wel wat kort van stof en beperkt van strekking zijn uitgevallen voor een standaardwerk). Zo zijn bijdragen over de latere periode wat de vorm betreft de nagedachtenis van Lord Acton meer waardig dan de bijdragen die de vroege geschiedenis beschrijven.

Het voorgaande wordt duidelijk geïllustreerd in de hoofdstukken geschreven door David Birmingham, de enige auteur die aan elk deel een bijdrage heeft geleverd. Hij beschrijft het gebied van Midden-Afrika, dat in zijn definitie modern Zambia, Zaire, Angola, Gabon, Kongo en Kameroen omvat. Zijn drie hoofdstukken hebben op voortreffelijke wijze alle bekende elementen samengevoegd van de ingewikkelde geschiedenis van het Equatoriale Woud en de Savanna die ten zuiden en ten noorden van dat Woud ligt. Birmingham genoot duidelijke voordelen: ten eerste behoort het peil van archeologisch onderzoek in Zambia tot het hoogste van Afrika, Egypte uitgezonderd, terwijl ook Zuid-Zaire bekend is om zijn opgravingen. Angola, Kongo en Gabon zijn echter onontgonnen gebied en in Kameroen is slechts recentelijk onderzoek ondernomen. Ten tweede is Midden-Afrika ook het gebied waar de orale traditie het meest systematisch bestudeerd wordt: Vansina en zijn leerlingen, voornamelijk Andrew Roberts, Mutumba Mainga en Matthew Schoffeleers¹⁰ hebben immers voortgebouwd op de fundamenteën, gelegd door een aantal (vooral Belgische) amateur etnografen. Bovendien kon Birmingham het voortreffelijke werk van Joseph Miller raadplegen,¹¹ een historicus die de orale traditie tot een meer verfijnde wetenschap ontwikkelde. Maar aan de andere kant heeft hij slechts weinig taalkundige studies tot zijn beschikking gehad en hebben antropologen Midden-Afrika onvolledig en vaak bewust ahistorisch behandeld.

Daarom is het redelijk dat Birmingham zijn verslag begint met een beschrijving van wat de belangrijke opgravingen in Midden-Afrika hebben opgeleverd. Hij mijdt hierbij de interpretatie van die archeologische gegevens die ook David Clarke historisch onbetrouwbaar vindt. Zo besteedt Birmingham bijvoorbeeld geen aandacht aan een nieuw soort aardewerk, aangeduid als 'late iron-age ware', dat in het begin van het huidige millennium zijn intocht in Zambia deed. Voorlopig weten wij niet meer dan dat deze tot op heden bestaande traditie zijn intrede heeft gedaan – op zichzelf niet zo een interessant feit. Aan de andere kant benut Birmingham ten volle de archeologische gegevens die, volgens Clarke, wel bruikbaar zijn voor de reconstructie van het verleden: zo kan hij licht doen schijnen op het economisch handelen in het vroege en latere IJzeren Tijdperk.¹² Dit soort gegevens kan men met vrij grote zekerheid afleiden uit archeologische voorwerpen. Zo kan Birmingham vaststellen dat de leden van de gemeenschap die verantwoordelijk was voor de begraafplaats te Sanga, aan

¹⁰ A. D. Roberts, *A history of the Bemba*, Londen 1973; M. Mainga, *Bulozi under the Luyana kings*, Londen 1973 en Matthew Schoffeleers, 'The history and political role of the M'Bona Cult among the Mang 'anja' in: T.O. Ranger en Isaria Kimambo (eds.), *The historical study of African religion* (Londen 1972) 73-94.

¹¹ Joseph C. Miller, *Kings and kinsmen: Early Mbundu states in Angola*, Oxford 1976.

¹² Het IJzeren Tijdperk begon in dit gebied pas omstreeks 200 n. Chr.

de bovenloop van de Lualaba, sorghum, gierst en mogelijk ook bananen en palmnoten cultiveerden, maar dat jacht en visserij als prestigebezigdheden werden beschouwd. Bovendien 'Sanga had developed a rich metal-working tradition by the end of the first millennium'. Een bewijs dat de bewoners in staat waren 'to diversify their economy beyond the narrow limits of subsistence. Their iron tools, ornaments, needles and bells show a proficient level of workmanship. The most spectacular manufactures, however, were of copper probably obtained from mines . . . about 320 kilometres away'.¹³ Op dezelfde wijze kan Birmingham de nederzetting van Twickenham Road, Lusaka, die waarschijnlijk in de 12e eeuw opnieuw gesticht is, als volgt beschrijven:

'The new occupants built houses of upright poles lashed closely together and caulked with laterite clay. Their grindstones suggest that they were cereal farmers, and the bones which they threw out belonged to both domestic cattle and hunted game. They had a much more plentiful supply of iron than their predecessors, probably obtained from nearby smelting sights on the Lusaka plateau. This iron was used not only for small razors, needles and bracelets, but for large agricultural and wood-working implements'.¹⁴

Bovendien duidde de aanwezigheid van koperen sieraden, cowrieschelpen en glazen kralen erop dat 'the Later Iron Age occupants of the Lusaka plateau were in trading contact with their neighbours'.

Het is duidelijk dat de weinige opgravingen, verspreid over een gebied zo groot als Europa, nog niet genoeg gegevens hebben verschaft om de vroege economie van Midden-Afrika volledig te beschrijven. Maar de verzamelde voorwerpen, zoals koeienbotten, sorghumzaden, stuifmeelmonsters, paalgaten, ijzeren gereedschap en gebroken aardewerk, verschaffen altijd meer informatie over de economische ontwikkeling van een gebied dan over bijvoorbeeld oorlog en volksverhuizingen, de verschijnselen die historici voornamelijk geboeid hebben. De economische ontwikkeling is direct duidelijk; het geschiedverhaal is verloren gegaan en kan bijna nooit meer gereconstrueerd worden.

Als hij de politiek-religieuze ontwikkelingen analyseert die duidelijk een grote groei van politieke eenheden ten gevolge hebben gehad (ontwikkelingen die men misschien als het ontstaan van staten kan beschouwen) legt Birmingham eveneens meer nadruk op structuur dan op evenement. Hij behandelt noch de enkeling, noch zijn daden, maar titels, 'lineages' en symbolen. Een dergelijke structurele methode en inzicht zijn voor de studie van het grootste gedeelte van Afrika onmisbaar, al zegt Birmingham dat nergens met zoveel woorden: in een werk als de *Cambridge History of Africa* zou een lange methodologische verhandeling immers niet op zijn plaats zijn. Hij houdt echter vaak voort op het werk van Joseph Miller; beide schrijvers doen de lezer begrijpen hoe de beoefenaar van de Afrikaanse geschiedenis soms van de vergetelheid redt wat in de tijd verloren lijkt te zijn geraakt. Miller heeft in zijn *Kings and kinsmen* vooral de traditionele geschiedenis van de Mbundu van Angola behandeld. Om zijn structurele geschiedverhaal, gebaseerd op orale traditie, te rechtvaardigen houdt Miller zich aan één van de oudste regels der conventionele historische methode: hij analyseert hoe de bron overgedragen wordt naar zijn eigen tijd. Miller betoogt dat de Mbundu 'tend to preserve as "history" only those events which established social or political precedents influencing contemporary behaviour patterns'.¹⁵ Natuurlijk hadden de Mbundu niet veel belangstelling voor namen en daden van mensen die eeuwen geleden gestorven waren; daarom werden zij vergeten. Anderzijds werden verhoudingen tussen Mbundu ambtbekleders naar hun zeggen bepaald door de instellingen van de ambten: de verhoudingen waren volkomen onveranderbaar door de 'eeuwige verwantschap' van stamhoofden, een systeem geldend voor de gehele zuidelijke savanne van Afrika.¹⁶ Zo kan men de genealogie van ambten lezen:

¹³ *Cambridge History of Africa* III, 523-4, citeert J. Hiernaux, E. de Longree en J. de Buyst, *Fouilles archéologiques dans la vallée du Haut-Lualaba: I Sanga (1958)*, Tervuren 1971.

¹⁴ *Cambridge History of Africa* III, 527, citeert D.W. Phillipson, 'Excavations at Twickenham Road, Lusaka', *Azania* 5 (1970) 77-118.

¹⁵ Miller, *Kings and kinsmen*, 13. Met 'contemporary' bedoelt hij niet 'eigentijds' maar 'heden-daags'.

¹⁶ Een beschrijving van dit gebruik wordt gegeven in Jan Vansina, *Kingdoms of the Savanna* (Madison 1966) 27.

'as a diachronic record of the spread of political authority . . . It simultaneously names the descent groups incorporated into the kingdom association with the titles entrusted to their control. Synchronically, the same genealogy amounts to an organisation chart of the state, since it specifies the hierarchical relationships between titles and, by extension, between affiliated lineages'.

Het is duidelijk dat deze genealogie meer als gebruiksvoorwerp is bewaard dan als historische bron. Dit onderscheid moet men voor ogen houden om hem te waarderen.

Om met Miller te spreken:

'the recoverable history of the Mbundu (before Portuguese documents highlight a few individuals) deals almost exclusively with dynasties (rather than kings), offices (not officials) and emblems of authority (rather than the holders of authority)'.¹⁷

Deze argumenten hebben voor Millers geschiedwerk bepaalde gevolgen gehad. Ten eerste kan hij niet pretenderen een volledige weergave van de feiten te geven. Hij heeft die pretentie dan ook allerminst in zijn *Kings and kinsmen*, zoals ook de de schrijvers van de *Cambridge History of Africa* niet verzwijgen dat zij hun onderwerpen zeer onvolledig behandelen. Elke historicus, ongeacht land of tijd, beseft immers maar al te goed dat zijn bronnen nooit antwoord geven op al zijn vragen. Ten tweede moet Miller noodgedwongen bepaalde veronderstellingen doen omtrent de betekenis van de door hem bestudeerde tradities. Overigens is dit nog sterker het geval bij de schrijvers van de *Cambridge History*. Omdat de orale tradities in de negentiende en twintigste eeuw voor het eerst zijn neergeschreven, zijn zij in grote mate beïnvloed door de etnografische en taalkundige omstandigheden van die tijd.

Niettemin, omdat de etnografie en de linguïstiek:

'exist only in the present and are often difficult to establish directly for the past . . . their application to the traditions dealing with the sixteenth and seventeenth century imposes an obligation to determine that language boundaries have not shifted in the mean time and that social and belief systems have not changed significantly'.¹⁸

Al is het vaak mogelijk om dergelijke hypothesen te toetsen aan de hand van bijvoorbeeld Portugees bronnenmateriaal uit de zeventiende eeuw, toch moeten Afrika-kenners beseffen dat hun reconstructies vaak minder betrouwbaar zijn dan zij zouden wensen: dat zij werken binnen een cultuur waar de veranderingen over 'la longue durée' zo klein zijn dat zij zelden verder in het verleden kunnen doordringen dan de wortels van de tot in het etnografische heden bestaande toestand reiken.

Ofschoon het in het bijzonder kenners van de vroege geschiedenis van Afrika zijn die met dit soort problemen te kampen hebben, staan zij niet alleen onder de vakgenoten; veel van de argumenten die ik in dit artikel naar voren bracht zijn op treffender wijze geponereerd door Sir George Clark in de inleiding van de *New Cambridge Modern History*. Volgens Clark moet zelfs de historicus van Europa, die de documentaire bron tot een fetisj maakte, als mens en als historicus altijd verder kijken dan de oppervlakte van het geschreven woord:

'Written words are more precise and easier to work with, if less expressive than oral tradition, but writing has not rendered oral tradition useless. There are stresses and intonations which can be taught but not written and written history is still embedded in the deeper continuities, physical, biological, ritual and traditional'.¹⁹

Beoefenaren van de Afrikaanse geschiedenis kunnen dit soort 'resonanties' niet veronachtzamen omdat hun bronnen zo 'onconventioneel' van aard zijn, en omdat velen van hen, niet Afrikaans van geboorte, te kampen hebben met culturen die wat taal en mores betreft in geen enkel opzicht overeenkomsten vertonen met de hunne. De beste bijdragen aan de *Cambridge History of Africa* – met name die van Birmingham, H. J. Fisher, John Fage, Richard Grey, Shula Marks en Tadesse Tamrat – zijn voortreffelijke voorbeelden van structurele geschiedenis. Het is paradoxaal dat de kwaliteit van de geschiedschrijving afneemt naarmate het materiaal rijker en meer conventioneel wordt. Hoe duidelijker de loop der gebeurtenissen wordt, des te meer moeite doen de schrijvers om de feiten letterlijk weer te

¹⁷ Miller, *Kings and kinsmen*, 13.

¹⁸ *Ibidem*, 26.

¹⁹ Sir George Clark, 'General introduction: history and modern historian' in: G. R. Potter (ed.), *The New Cambridge Modern History*, Volume I: *The Renaissance 1493-1520* (Cambridge 1957) xxviii.

geven en des te minder om de betekenis en implicaties van de gebeurtenissen binnen hun structuren te begrijpen. Misschien ligt hier een wijze raad voor hen die geschiedenis van een ander werelddeel proberen te schrijven.

*Rijksuniversiteit
Leiden*